

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppatieteiden tiedekunta

Kauppatieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma

Laskentatoimi

Tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto

Auditor`s statement in going-concern uncertainty

Tekijä Lauri Melartin

Ohjaaja Timo Alho

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen taustaa.....	1
1.2	Tutkimusongelma, tavoitteet ja rajaukset	2
1.3	Tutkimuksen rakenne	3
2.	Tilintarkastus Suomessa.....	4
2.1	Tilintarkastus lainsäädännössä	4
2.2	Tilintarkastajan kelpoisuus.....	5
2.3	Tilintarkastuksen suorittaminen	5
2.4	Tilintarkastajan toimikausi	7
2.5	Tilintarkastuskertomuksessa annettavat lisätiedot	7
2.6	Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus	8
3.	Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 570	9
3.1	Toiminnan jatkuvuus.....	9
3.2	Toimenpiteet.....	10
3.3	Johtopäätökset ja raportointi	11
3.4	Soveltamista koskeva ohjeistus	12
3.6	Toimivan johdon tekemä arvio	13
4.	Standardin taustalla	15
4.1	Kotimainen keskustelu	15
4.2	Kansainvälinen konteksti ja aiempi tutkimus	17
4.3	Johtopäätöksiä kansainvälisestä kontekstista	21
5.	Johtopäätökset	23

Liitteet: Lähdeluettelo

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tilintarkastajan päätehtävänä on varmistaa, että yrityksen tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yrityksen toiminnasta ja tutkia onko yrityksen toimintakertomus ristiriidaton tilinpäätöksen kanssa. Tätä tehtävää varmistamaan on tilintarkastukselle luotu iso joukko erilaisia tarkkoja säännöksiä. Siitäkin huolimatta lukuisat yritykset menevät vuodesta toiseen varoittamatta konkurssiin aiheuttaen sidosryhmän jäsenille huomattavia tappioita. Suurimmassa osassa konkurssitapauksista jakosuutta konkurssipesästä on turha odottaa. Herää siis kysymys, miksi mikään yrityksen asioista selvillä oleva taho ei varoittanut ongelmista etukäteen?

Vuonna 2007 uudistettu tilintarkastuslaki edellyttää, että tilintarkastuksessa on noudatettava kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n (International federation of accountants) laatimia standardeja. Aihe on ajankohtainen, sillä IFAC on saanut hiljattain päätökseen ns. Clarity- projektin, joka sisältää 39 uudistettua kansainvälistä tilintarkastusstandardia. (Halonen, Steiner 2009)

Talouden lama on synnyttänyt keskustelua eri valvovien tahojen vastuista yritysten tiukentuneessa taloudellisessa tilanteessa. Tilintarkastajan tehtäviin on luonnollisesti kiinnitetty huomiota, koska hänellä katsotaan olevan erityinen rooli läpinäkyvyyden varmistamisessa. Toistaiseksi laajasti julkisuuteen tulleet tapaukset ovat koskeneet rahoituksellista epävarmuutta toiminnan jatkuvuuteen vaikuttavana tekijänä. Tapaukset ovat herättäneet keskustelua ensinnäkin siksi, että tilintarkastuskertomukseen lisättävät tiedot ovat julkisia ja voivat osaltaan aiheuttaa epävarmuutta velkojien ja rahoittajien näkökulmasta. Toisaalta on paheksuttu sitä, että tilintarkastaja ottaisi kantaa liiketoimintaan, kun kuitenkin perinteinen tilintarkastajan tehtävä on ollut vain tilinpäätöksen oikeellisuuden arviointi. Aiemmat IFAC:n julkaisemat tilinpäätösstandardit olivat epäselviä ja kirjoitettu huonolla suomella. Muutenkin kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja on tulkittu lähinnä suuntaa-antavina.

Vuosituhanen alun skandaalit, kuten Enron ovat vaikuttaneet kansainväliseen keskusteluun tilintarkastajien tehtävistä, riippumattomuudesta ja vastuista. Nämä väärinkäytöstopaukset ovat johtaneet laajoihin säännösten tiukentamisiin ympäri maailman. Taustalla vaikuttaa myös tilintarkastusalan voimistunut kilpailu, joka on johtanut liiketoiminnan laajentumiseen asiakkaiden konsultointiin. Tämänkaltainen asiakassuhde voi kyseenalaistaa riippumattomuuden, jota kuitenkin voidaan pitää yhtenä tilintarkastuksen luotettavuuden kulmakivenä. (Mähönen, 2008)

Kansainvälinen tilintarkastusstandardi 570 poikkeaa muista säädöksistä olennaisesti sen luonteen vuoksi. Se velvoittaa tilintarkastajaa ottamaan kantaa yrityksen liiketoiminnan jatkuvuuteen tulevalla tilikaudella, mikäli on merkkejä siitä, että jokin riskitekijä voisi vaarantaa sen. (IFAC 2009, 564) Tämä vuoden 2009 alusta asti voimassa ollut standardi herättää monia kysymyksiä tilintarkastajalle kuuluvista velvollisuuksista, vastuista ja ylipäänsä tilintarkastajan tehtävistä. Tässä tutkimuksessa pyritään valottamaan, mitä uutta standardi oikeastaan vaatii tilintarkastusprosessilta ja toisaalta, mitä piirteitä se tuo tilintarkastajan rooliin yhteiskunnallisena yritysten valvojana.

1.2 Tutkimusongelma, tavoitteet ja rajaukset

Tutkimuksessa käsitellään kansainvälistä tilintarkastusstandardia ISA 570, jota on sovellettu 15.12.2009 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta laadittaviin tilinpäätöksiin (IFAC, 2009). Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää uuden standardin tuomia piirteitä tilintarkastuksen luonteeseen ja itse tilintarkastusprosessiin. Tutkimusongelmaksi muodostuu standardin vaikutus tilintarkastajan rooliin yrityksen toiminnan ”valvojana”. Alun perin tilintarkastajan tehtävä on ollut tarkastaa kirjanpidon oikeellisuus. Tilintarkastajan tehtäväkentän laajentaminen on nähty ongelmallisena ja johdon vastuuta on pyritty korostamaan.

- Pääongelma: Mikä on tilintarkastajan vastuu ja rooli yrityksen toiminnan jatkuvuuden arvioinnissa ja liiketoiminnan läpinäkyvyydessä?
- Alaongelmat: Miten standardi vaikuttaa käytännössä tilintarkastustyöhön ja tilintarkastuskertomukseen? Kuinka uskottavana standardia voidaan pitää?

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Aineisto koostuu alan kirjallisuudesta, virallisista julkaisuista ja lehtiartikkeleista. Eurooppalainen tutkimus aiheesta on vähäistä. Sen sijaan Amerikassa aihetta on puitu jo 1980-luvulla, jolloin nykyisen kaltaista säännöstöä aloitettiin valmistella sikäläiseen lainsäädäntöön. Suomessa (ja ylipäänsä Euroopassa) aihetta on tutkittu hyvin vähän ja tästä syystä aiheen analysointi on enimmäkseen amerikkalaisen tutkimuksen varassa.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen ensimmäinen luku, johdanto, käsittelee tutkimuksen syntyperän tarkastelua, tutkimusongelman määrittelyä ja menetelmiä. Toisessa luvussa kerrotaan tilintarkastuksen suorittamisesta, tavoitteista ja säännöksistä. Kolmannessa luvussa käsitellään kansainvälistä tilintarkastusstandardia 570 sellaisenaan kuin se on KHT- median toimesta suomeksi käännetty. Tämän jälkeen neljännessä luvussa tarkastellaan standardin kansainvälisiä taustoja ja historiaa. Viimeisessä eli viidennessä osiossa kootaan yhteen tutkimuksen lopputulokset.

2. Tilintarkastus Suomessa

2.1 Tilintarkastus lainsäädännössä

Tilintarkastuksen tavoite on kansainvälisen tilintarkastajajärjestön IFAC:n laatiman ISA 200 tilintarkastusstandardin mukaan lisätä aiottujen käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen (Halonen, Steiner, 2009,13). Lakisääteinen tilintarkastus tarkoittaa tarkastuskohteena olevan yhteisön tai säätiön tilikauden hallinnon, kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastusta (TTL1§; KHT-yhdistys 2007, 629). Tavoitteena tilintarkastuksessa on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä ja yrityksen toiminnasta tilintarkastajan suorittaman riippumattoman tutkimuksen perusteella (Riistama 2005, 83).

Lakisääteinen tilintarkastus käsitteenä on painotettu koskemaan nimenomaisesti ”vuositilintarkastusta”. Tilintarkastusta säätelee tilintarkastuslaki- ja asetus sekä kansainväliset ISA- tilintarkastusstandardit. Mikäli muissa laeissa on tarkentavia ohjeita tilintarkastuksesta, väistyy tilintarkastuslaki yleislakina sen tieltä. (Halonen, Steiner, 2009,28)

Suomessa tilintarkastus ulottuu myös toimintakertomuksen, hallinnon ja kirjanpidon tarkastukseen. Yhtenä tärkeänä tehtävänä on toimintakertomuksen vertailu tilinpäätöksen antamiin tietoihin. Kansainväliset tilintarkastusstandardit koskevat vain tilinpäätöksen tarkastamista. Tulevaisuuden tarkoituksena on, että nämä IFAC:n julkaisemat standardit hyväksyttäisiin EU-tilintarkastusdirektiivien mukaisiksi, mitä kautta ne myös tulisivat integroitua jokaisen jäsenvaltion lakeihin. Tällä hetkellä standardien noudattaminen perustuu tilintarkastuksessa noudatettavaan ”hyvään tilintarkastustapaan”, joka edellyttää kaikkien alaa koskevien säännösten, myös kansainvälisten tilintarkastusstandardien, noudattamista. Tilintarkastusvelvollisia ovat Suomessa pääsääntöisesti kaikki kirjanpitovelvolliset yhteisöt lukuun ottamatta pieniä kirjanpitovelvollisia yhteisöjä. Tilintarkastusvelvollisuudesta säädetään tarkemmin tilintarkastuslaissa. Pohjana tilinpäätöksen arvioinnille on kirjanpitolaki, joka

edellyttää, että tilinpäätös on laadittu voimassaolevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaa riittävän kuvan tilikauden tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta.(KPL 3:1§;KHT-yhdistys, 2007).

2.2 Tilintarkastajan kelpoisuus

Tilintarkastuslain mukaan hyväksytyksi tilintarkastajaksi voidaan lukea keskuskauppakamarin tai kauppakamarin ammattitutkinnot läpäisseet tilintarkastajat. Käytännössä pääsääntöisesti näin onkin, koska vanhasta maallikkotilintarkastajatoiminnasta on luovuttu. Hyväksytyt tilintarkastajat ovat siis joko KHT-tarkastajia (keskuskauppakamarin hyväksymiä) tai HTM-tarkastajia (kauppakamarin hyväksymiä). Julkisyhteisöissä tilintarkastaja on pääsääntöisesti JHTT-tilintarkastustutkinnon suorittanut henkilö, jonka ammattitutkinnon hyväksyjänä toimii julkishallinnon- ja talouden tilintarkastuslautakunta.(TTL:1;6§; KHT-yhdistys, 2007)

2.3 Tilintarkastuksen suorittaminen

Tilintarkastus tulee suunnitella niin, että toteutetut tarkastustoimenpiteet minimoivat riskin siitä, että tilinpäätöksessä olisi joku virhe, joka voisi olennaisesti vaikuttaa tilinpäätöksen antamaan oikeaan ja riittävään kuvaan tilikauden tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan tulee myös tarkastaa hallinnon lainmukaisuus ja muodostaa käsitys yrityksen toimintaympäristön riskeistä. Tilintarkastajan käsitys yrityksen omasta valvonnasta vaikuttaa olennaisesti riskien arviointiin. Mikäli yrityksellä on oma sisäinen valvonta, voi tilintarkastaja ainakin jossain määrin käyttää sisäisen valvonnan tuloksia hyväksi. Tämä ei kuitenkaan poista lopullista vastuuta tilintarkastajalta. Jos yrityksen valvontaympäristö on puutteellinen, tulee tilintarkastajan suorittaa lisää toimenpiteitä saadakseen riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä lausuntoa varten. Myös jos sisäinen tarkastus on puutteellista, tulee tarkastustoimenpiteet suorittaa mahdollisimman lähellä

tilinpäätösajankohtaa, jolloin voidaan varmistua tilikauden kokonaiskuvasta. Kannanottotasolla olevien olennaisten virheellisyyksien havaitsemiseksi käytetään lähinnä aineistotarkastustoimenpiteitä, joka tarkoittaa käytännössä ruohonjuuritasolla tositetarkastusta, tilin saldojen tarkastusta ja tilinpäätöksessä esitettävään tiedon tarkastusta. On kuitenkin korostettu sitä, että koska tilintarkastajan riskienarviointi perustuu harkintaan ja koska harkinta-ajankohtana ei välttämättä ole tunnistettu kaikkia olennaisia riskejä, jotka voisivat vaikuttaa tilintarkastustoimenpiteiden laajuuteen, tulee aineistotarkastus suorittaa huolella riippumatta hyvästä sisäisestä tarkastuksesta. Tämä on tarpeen, koska sisäiseen valvontaan liittyy olennaisia ulkoisia rajoitteita, eikä se näin pysty poistamaan tilinpäätökseen sisältyvää olennaisen virheellisyyden riskiä kokonaan. (Halonen, Steiner, 2009, 230)

Ulkoiset vahvistukset ovat yksi keino varmentaa tilinpäätöksen ja tilien saldoja. Näitä vahvistuksia ovat esimerkiksi luotottajilta, tavarantoimittajilta, arvopaperivälittäjiltä ja muilta sidosryhmäläisiltä saatavat vahvistukset, jotka todentavat tapahtumia. Ulkopuolelta saatavia vahvistuksia on pidetty tärkeinä väärinkäytösten paljastamisessa, koska usein virheellisyydet voivat johtua juurikin esimerkiksi varastosaldojen virheellisyyksistä, jotka voivat vaikuttaa huomattavasti tilinpäätöksen oikeellisuuteen. (Halonen, Steiner, 2009, 250)

Sisäisen tarkastuksen merkitystä tilintarkastuksen näkökulmasta ei voi vähätellä. Niin kuin edellä todettiin, sisäiseen tarkastukseen liittyy kuitenkin paljon kysymysmerkkejä johtuen sen ulkoisista rajoitteista. Voidaankin kyseenalaistaa mahdollisessa kriisitilanteessa yrityksen tuottamat omat raportit ja niiden luotettavuus erityisesti, jos ne koskevat yrityksen eloonjäämistä ja ylimmän johdon toimintaa. Tuoreessa muistissa lienee Punaisen ristin tapaus, jossa aluejohtaja oli vuosien ajan harjoittanut systemaattista petosta siirtämällä lähipiiriin kuuluvalla konsultille yhtiön varoja tekaistuilla toimeksiannoilla. Sisäinen tarkastus ei kiinnittänyt väärinkäytöksiin mitään huomiota. Tämän vuoksi voidaankin kyseenalaistaa sisäisen tarkastuksen apu myös toiminnan jatkuvuutta koskevassa tarkastelussa.

2.4 Tilintarkastajan toimikausi

Tilintarkastaja valitaan yhtiökokouksessa joko toistaiseksi tai tilikaudeksi. Pörssinoteeratussa yrityksessä on koettu tarpeelliseksi rajoittaa päävastuullisen tilintarkastajan toimikausien määrä seitsemään. (TTL 27§; KHT-yhdistys, 2007)

On hyvä kiinnittää huomiota toimikauden pituuden vaikutukseen tutkittaessa tilintarkastajan mahdollisuuksia perehtyä yrityksen käytännön toimintaan. On itsestään selvää, että yrityksen pitkäaikainen tilintarkastaja havaitsee toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset paremmin kuin ensimmäistä tilikautta tarkastava tilintarkastaja. Toisaalta pörssiyrityksen tilintarkastajan toimikausien pituuden rajoittaminen on ristiriidassa tämän kanssa. Tätä on perusteltu tilinpäätösinformaation luotettavuuden varmistamisella. Monesti tilintarkastajan vaihtaminen on perusteltua riippumattomuuden takia, erityisesti kun asiakasyritysten konsultointi on lisääntynyt kiristyneessä kilpailussa. On myös huomioitava, että tilintarkastuslaki ei lähtökohtaisesti salli olettamien tekemistä tilintarkastuksessa edellisten tilikausien tapahtumien perusteella.

2.5 Tilintarkastuskertomuksessa annettavat lisätiedot

Tilintarkastuskertomuksessa on tilintarkastuslain (TTL15.3 §; KHT-yhdistys, 2007) mukaan annettava tarpeelliset lisätiedot. Myös ISA 706 säätelee lisätietojen antamista. Sen mukaan nämä lisätiedot eivät vaikuta vakiomuotoisena annettuun lausuntoon. Tilintarkastajan tavoitteena on näin korostaa lukijaa kiinnittämään huomiota tiettyihin tilinpäätöksen seikkoihin, jotka voivat olennaisesti vaikuttaa tilinpäätöksestä saatavaan oikeaan ja riittävään kuvaan. Tässä lain kohdassa on hyvä huomata, että kysymys ei ole tilinpäätöksen tietojen täydentämisestä, vaan vastuu riittävien tietojen antamisesta kuuluu lähtökohtaisesti toimivalle johdolle. ISA 706 luettelee muita standardeja kuten, ISA 570:n, joissa annetaan yksityiskohtaiset tiedot lisätietojen antamisesta. (IFAC, 2009, 735)

2.6 Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus

Kun arvioidaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun syntymistä toiminnan jatkuvuuden tarkastelussa, on syytä huomioida muutamat tilintarkastajan vahingonkorvausvastuulle edellytetyt seikat. Vahingonkorvausvastuu vaikuttaa olennaisesti eri tilintarkastussäädösten soveltamisen uskottavuuteen. Yhtiön johdon vastuuta pidetään ensisijaisena suhteessa tilintarkastajan vastuuseen. Tilintarkastaja voi kuitenkin laiminlyödä valvontavastuunsa, jolloin hänelle voi syntyä vahingonkorvausvastuu suhteessa yritykseen. On myös huomattava, että tilintarkastajalla on paremmat edellytykset paljastaa väärinkäytökset kuin hallituksen jäsenellä hänen tilintarkastusaineistonsa ja toimenpiteidensä laajuuden osalta. Tilintarkastajan vastuu jaetaan siviilioikeudelliseen vastuuseen ja rikosoikeudelliseen vastuuseen, joista jälkimmäinen siis edellyttää rikkeen tahallisuutta. Vahingonkorvausvastuu syntyy siviilioikeudellisen näkökulman kautta. (Kaisanlahti & Timonen, 2006, 70)

Vahingonkorvausvastuun syntyminen edellyttää siis valvontavastuun laiminlyöntiä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että virheen havaitsemattomuus tilintarkastuksessa johtaisi automaattisesti korvausvelvollisuuteen, vaan vastuuta punnittaessa arvioidaan pääasiassa hyvän tilintarkastustavan toteutumista. Olennaisena voidaan siis pitää tilintarkastajan raportointia tilanteesta, eli käytännössä julkista tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastaja voi olla vastuussa vahingoista myös kolmatta osapuolta kohtaan, kuten osakasta tai velkojaa. (Riistama 2000, 34) Vahingonkorvausvastuuta määriteltäessä on aina pystyttävä osoittamaan vahingon rahallinen määrä, vahingon kärsijä ja syy-yhteys. Tulevaisuudessa tapahtuvaa vahinkoa ei oteta huomioon vahingonkorvausta määriteltäessä. Vahingonkorvauksen määrälle ei myöskään ole asetettu kattoa. Syy-yhteys taas puolestaan tarkoittaa, että mikäli tilintarkastaja olisi toiminut huolellisesti, vahinkoa ei mahdollisesti olisi tapahtunut, eikä vahingonkärsijän varallisuusasema olisi muuttunut epäedullisesti. Syy-yhteyden löytäminen ei siis ole niin helppoa, että voitaisiin suoraan sanoa, että tilintarkastajan toimenpiteillä olisi mitään vaikutusta yrityksen tapahtumiin. (Kaisanlahti & Timonen, 2006, 50-54)

3. Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 570

3.1 Toiminnan jatkuvuus

Toiminnan jatkuvuutta koskevaa standardia sovelletaan tilintarkastuksiin, jotka kohdistuvat 15.12.2009 tai sen jälkeen alkavien tilikausien tilinpäätöksiin. Tilintarkastajan velvollisuuksia tarkastellaan suhteessa siihen, miten toimiva johto on käyttänyt oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laadinnassa. Oletuksen mukaan yhteisön nähdään jatkavan toimintaansa ennakoitavissa olevan tulevaisuuden ajan. Tilinpäätös laaditaan jatkuvuuden periaatetta noudattaen, ellei toimiva johto aio lopettaa yhteisön toimintaa tai sillä ei ole muuta realistista vaihtoehtoa. Toiminnan jatkuvuutta sovellettaessa tilinpäätöksessä, yhteisön varat ja velat kirjataan sillä perusteella, että tavanomaisessa liiketoiminnassa on mahdollista realisoida varat ja yhteisö pystyy suoriutumaan veloistaan. Toimivalla johdolla on aina velvollisuus tehdä arvio yhteisön kyvystä jatkaa toimintaa. Mikäli toiminnan jatkuvuutta ei voida soveltaa tilinpäätöksen laatimiseen, tulee pääsääntöisesti taseen likvidoitavissa olevat varat arvostaa käypään arvoon. Myös tilintarkastajan velvollisuuksiin kuuluu hankkia riittävä evidenssi siitä, että toimivan johdon on ollut asianmukaista käyttää oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laatimisessa. Hänen on tehtävä johtopäätös olennaisen epävarmuuden esiintymisestä ja toiminnan jatkuvuuden määrittelystä. Näin tulee menetellä huolimatta siitä, että jokin tilinpäätösnormisto ei edellyttäisi vaatimusta johdolle tehdä arviota yhteisön kyvystä jatkaa toimintaa. ISA 200 kuitenkin painottaa, että luontaiset rajoitteet voivat vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn havaita olennaiset virheellisyydet ja tapahtumat tulevaisuudessa, jotka voisivat vaikuttaa toiminnan jatkuvuuteen. Toisin sanoen sitä, että tilintarkastuskertomuksessa ei viitata jatkuvuutta koskevaan epävarmuuteen, ei voida pitää takeena yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa. (IFAC 2009,567)

3.2 Toimenpiteet

ISA 315 mukaisia riskienarviointitoimenpiteitä tilintarkastusta suorittaessa tulee tilintarkastajan arvioida liittyykö toimintaan tapahtumia tai sellaisia olosuhteita, jotka voisivat vaarantaa toiminnan jatkuvuuden. Mikäli tällaisia havaitaan, on otettava selvää onko toimiva johto antanut selvityksensä näistä tapahtumista. Jos toimiva johto on näin tehnyt, on tilintarkastajan keskusteltava johdon suunnitelmista näiden suhteen. Jos johto ei ole tehnyt vielä arviota, tulee keskustella siitä, millä perusteilla oletusta toiminnan jatkuvuudesta voidaan käyttää ja tunnistetaanko ylipäänsä sellaisia tapahtumia tai olosuhteita, jotka voisivat vaarantaa toiminnan. Tilintarkastajan arvioidessa toiminnan jatkuvuutta, tulee hänen käyttää samaa ajanjaksoa, kuin mitä johto on mahdollisessa arviossaan käyttänyt. Koko tilintarkastuksen ajan on pysyttävä tarkkaavaisena sellaisen evidenssin suhteen, joka voisi antaa aihetta epäillä yhtiön kykyä jatkaa toimintaa. Toimivan johdon on ulotettava arvionsa toiminnan jatkuvuudesta 12 kuukauden päähän. Tarvittaessa tilintarkastaja voi tiedustella johdolta sellaisia tapahtumia ja olosuhteita yli 12 kuukaudenkin ajanjakson, jotka voisivat vaarantaa jatkuvuuden. Jos tällaisia tapahtumia tai olosuhteita tunnistetaan, on tilintarkastajan hankittava tarpeellinen määrä evidenssiä tilintarkastustoimenpiteillä, jotta hän voi muodostaa arvionsa toiminnan jatkuvuudesta. (IFAC 2009, 569)

Tilintarkastajan tulee arvioida toimivan johdon mahdollisia suunnitelmia tunnistettujen riskitapahtumien ja olosuhteiden suhteen, sekä niiden vaikutuksia toteutuneeseen lopputulokseen. Jos on laadittu kassavirtaennuste, tulee sen toteutumisen mahdollisuutta arvioida. On myös harkittava, onko johdon arviointipäivän jälkeen tullut lisää tietoja tai tosiseikkoja. Tarvittaessa voidaan myös pyytää hallintoelimiltä kirjalliset vahvistusilmoitukset tulevia toimenpiteitä koskevista suunnitelmista ja näiden toteuttamiskelpoisuudesta. (IFAC 2009, 570)

3.3 Johtopäätökset ja raportointi

Kun tarvittava tilintarkastusevidenssi on hankittu, tulee tehdä johtopäätös siitä, liittyykö tilintarkastajan käsityksen mukaan olennaista epävarmuutta tapahtumiin tai olosuhteisiin, jotka voisivat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Olennainen epävarmuus tarkoittaa, että sen mahdollinen vaikutus on niin laaja ja sen toteutuminen niin todennäköistä, että tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi esittää tilinpäätöksessä asianmukaiset tiedot epävarmuuden luonteesta ja vaikutuksista. Näin varmistetaan tilinpäätöksen antama oikea ja riittävä kuva sekä estetään tilinpäätöksestä saatava harhaanjohtava kuva. (IFAC, 2009, 571)

Seuraavassa kappaleessa on esitetty eri tapauksissa suoritettavat tilintarkastajan toimenpiteet. Jos toiminnan jatkuvuuden oletusta voidaan käyttää tilinpäätöksen laadinnassa, mutta itse toimintaan liittyy olennaista epävarmuutta, on tilintarkastajan:

- punnittava yhtäältä kuvataanko tilinpäätöksessä riittävästi näitä tapahtumia ja toisaalta, miten johto aikoo näihin reagoida,
- jos tilinpäätös antaa riittävän kuvan näistä tapahtumista, antaa vakimuotoinen lausunto, mutta liittää lisätietona näitä asioita korostava kappale; ja
- kiinnitettävä lukijan huomio siihen tilinpäätöksen liitetietoon, jossa näistä tapahtumista annetaan selostus.

Jos tilinpäätöksessä ei esitetä näistä tapahtumista tietoja, tulee tilintarkastajan antaa ehdollinen tai kielteinen lausunto. Tilintarkastuskertomuksessa tulee mainita olennaisesta epävarmuudesta. Mikäli toiminnan jatkuvuutta ei voida ylipäänsä soveltaa tilinpäätöksessä, mutta toimiva johto on näin menetellyt, tulee tilintarkastajan antaa kielteinen lausunto. Jos toimiva johto ei ole halukas arvioimaan toiminnan jatkuvuutta tai pidentämään arviotaan tulevasta sitä tilintarkastajan näin

pyytäessä, tulee tilintarkastajan harkita tämän vaikutuksia tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastajan on keskusteltava tunnistetuista tapahtumista myös hallintoelinten jäsenten kanssa. Jos tilinpäätöksen hyväksyntä toimivan johdon ja hallintoelimien toimesta viivästyy merkittävästi, tulee tilintarkastajan tiedustella syytä tähän. Jos tilintarkastaja epäilee, että viivästyksellä voisi olla tekemistä toiminnan jatkuvuutta koskevaan arvioon, on tilintarkastajan harkittava lisäevidenssin hankkimista tukemaan tätä epäilystä. (IFAC 2009, 572)

3.4 Soveltamista koskeva ohjeistus

Standardissa annetaan esimerkkejä koskien erityyppisiä yhteisöjä ja myös lukuisia tyyppitapauksia sellaisista olosuhteista tai tapauksista, jotka voisivat vaikuttaa toiminnan jatkuvuuteen. Seuraavassa kappaleessa käsitellään muutamia tärkeimpiä tapauksia ja olosuhteita.

- Julkisen sektorin yhteisön toiminnan jatkuvuuden voi vaarantaa esimerkiksi julkisen sektorin tuen loppuminen yhteisölle. Tällainen yhteisö voi myös olla voittoa tavoitteleva yhtiö, jonka toimintaan kuuluvat normaalille yritystoiminnalle kuuluvat riskit.
- Yrityksen talouden tila: Nettovelkojen tai lyhytaikaisten nettovelkojen määrä on suuri.
- Erääntymässä olevat kiinteät luotot, joista selviäminen näyttää epävarmalta.
- Yritys turvautuu liikaa lyhytaikaisiin luottoihin rahoittaessaan pitkäaikaisia omaisuuseriä.
- Vihjeet luotonantajien vetäytymisestä.
- Liiketoiminnan jatkuvat tappiot.

- Käteisasiakkuus esimerkiksi tavarantoimittajien kanssa käydyissä liiketoimissa.
- Toimivaan johtoon kuuluvien avainhenkilöiden menettäminen.
- Keskeisen markkina-alueen, lisenssin, franchising-sopimuksen tai tavarantoimittajan menettäminen.
- Rekrytointivaikeudet.
- Menestyksekkään kilpailijan ilmaantuminen.
- Ratkaisematta olevat oikeusprosessit ja viranomaiskäsittelyt, jotka saattaisivat korvausten osalta aiheuttaa konkurssin.
- Säädösten, määräysten ja hallituksen politiikan muutokset, jotka voisivat vaikuttaa liiketoimintaan ratkaisevasti.
- Katastrofit, joilla ei ole vakuutusturvaa.

Näitä tekijöitä saattavat lieventää esimerkiksi velkaantumisasiäkkäiden suunnitelmassa päätetyt oman pääoman lisäykset, omaisuuden myynnit tai lainojen maksuaikojen pidennykset. Olennaisena voidaan pitää johdon suunnitelmia näiden tapahtumien lieventämiseksi ja myös niiden julki tuomisen tilinpäätöksessä. Standardi myös painottaa, että pienien yhteisöjen selviytyminen on usein voimakkaammin riippuvainen rahoituksen saannista ja keskeisistä sopimuksista. Nämä seikat on syytä huomioida tapahtumien merkittävyyttä arvioitaessa. (IFAC 2009, 575)

3.6 Toimivan johdon tekemä arvio

Tilintarkastajan arvioidessa, voidaanko oletusta toiminnan jatkuvuudesta käyttää, on keskeistä peilata sitä johdon tekemään omaan arvioon. Mikäli johdon tekemä analyysi puuttuu kokonaan, ei tilintarkastajalla ole velvollisuutta tätä puutetta korjata.

Arvion puuttuminen ei välttämättä kuitenkaan estä toimivaa johtoa tekemästä päätöstä tilinpäätöksen laadinnasta toiminnan jatkuvuuden olettaa käyttäen. Näin voidaan erityisesti menetellä silloin, kun toiminta on ollut useamman tilikauden ajan vahvasti voitollista, eikä rahoituksen saantiin liity mitään epävarmuutta. Tilintarkastaja arvioi, onko johdon ollut asianmukaista käyttää jatkuvuuden olettaa, peilaamalla päätöstä omaan tilintarkastusevidenssiin. Pienissä yhtiöissä huomioitavaa on, että toimiva johto ei ole tehnyt arviota tulevasta, vaan se luottaa liiketoiminnan ja ennakoitujen tulevaisuuden näkymien perinpohjaiseen tuntemiseen. Tällaisissa tapauksissa tilintarkastajan on syytä keskustella johdon kanssa yhteisön rahoituksellisesta tilanteesta keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä sekä suhteuttaa johdon käsityksiä tilintarkastajan omaan käsitykseen. Vaatimus siitä, että toimiva johto pidentää arvioitavaa ajanjaksoa tilintarkastajan pyynnöstä, voidaan toteuttaa siis keskustelemalla ja hankkimalla evidenssiä näkemysten tueksi. Useasti tilanne pienten yhteisöjen kohdalla on, että omistajajohtaja kantaa vastuun yhtiön rahoittamisesta oman pääomanehtoisena rahoituksena, jolloin sijoitukset yhtiöön ovat etuoikeuksiltaan huonompia kuin muiden lainanantajien. Jos toiminnan jatkuvuus voisi vaarantua omistajan vedettyä tukensa pois, voi tilintarkastaja pyytää kirjallisen vahvistuksen tällaiseen tukeen liittyvistä ehdoista ja omistajajohtajan aikomuksesta. Tilintarkastajalla ei ole mitään velvollisuutta käynnistää toimenpiteitä riskisten tapahtumien tunnistamiseksi, jotka voisivat tapahtua toimivan johdon tekemän arvion vähintään 12 kuukauden ajanjakson jälkeisenä aikana.(IFAC 2009,577)

4. Standardin taustalla

4.1 Kotimainen keskustelu

Suomessa keskustelu ja tutkimus toiminnan jatkuvuudesta on vielä alkutekijöissään. Julkisuuteen tulleet harvat tapaukset, joissa tilintarkastaja on ottanut kantaa toiminnan jatkuvuuteen, ovat herättäneet voimakasta kriittistä keskustelua tilintarkastajan vastuusta ja raportoinnin seurauksista yritykselle. Keskustelun on väitetty jopa ajautuneen väärille urille, kun tilintarkastajia on syytetty yhtiön toiminnan hankaloittamisesta. On kuitenkin huomioitava, että tilintarkastajalla on aina vastuu selvittää lausuntonsa oikeellisuus ja rangaistuksena virheellisestä tai puuttuvasta raportoinnista voi olla auktorisoinnin menettäminen ja mahdollisesti myös laajamittainen vahingonkorvausvastuu. Tilintarkastajan ensisijaisena tehtävänä on varmistaa suhdanteisiin katsomatta luotettavan taloudellisen informaation varmentaminen. Toiminnan jatkuvuuteen liittyvien epävarmuustekijöiden ilmaiseminen on koettu tilinpäätösraportoinnin haastavimmaksi osa-alueeksi. (Sviili, 2010) Samaan aikaan kun toiminnan jatkuvuudesta annettavia lausuntoja kritisoidaan siitä, että ne vaikeuttavat yritysten liiketoimintaa, on tilintarkastajan raportointiin kaivattu avoimuutta. Sijoittajat haluaisivat hyödyntää enemmän tilintarkastajan antamaa raportointia. Ongelmaksi on koettu, että varsinkin pörssiyritykset antavat toimintakertomuksissa tietoa liiketoimintariskeistä vain sen, mitä laki edellyttää. Esimerkkinä tilintarkastaja voisi aktiivisemmin raportoida taseen sisältämistä kohtuuttomista tulonodotuksista, joka voisi muodostaa riskin yhtiön toiminnassa. Näin tilintarkastus palvelisi paremmin myös sijoittajan eli osakkeenomistajan tarpeita, koska tilintarkastaja on myös omistajan valitsema ”valvoja”. (Ritakallio, 2010) Kotimaisessa keskustelussa on näin ollen selkeästi erotettavissa eri tahojen intressit koskien tilintarkastusinformaatiota ja toiminnan jatkuvuutta. Pörssisijoittajien kannalta olisi mielekästä, jos tilintarkastuskertomuksissa alettaisiin laajemmin raportoida esimerkiksi liiketoimintariskeistä ja uhista. Toisaalta

yksityisomisteisissa yrityksissä rahoitushanat voisivat katketa viimeistään tilintarkastajan raportoimiin toiminnan jatkuvuutta koskeviin epäilyksiin.

HTM-yhdistys on ottanut kantaa ISA- standardien kehittämiseen ja käyttöönottamiseen EU:ssa vuonna 2007. He korostavat sitä, että standardit ovat luotu kansainväliseen käyttöön, mutta niiden pitäisi soveltua eri maiden kansallisiin tarpeisiin mahdollisimman hyvin. Huomioonotettavia seikkoja näin ollen ovat, että tilintarkastus pohjautuu esimerkiksi Pohjoismaissa tilinpäätöksen tarkastamisen lisäksi muun muassa hallinnon tarkastamiseen ja että tilinpäätös antaa pohjan myös verotukselle. HTM-yhdistys toteaa kannanotossaan, että standardien tulisi heijastaa ensisijaisesti eurooppalaista näkemystä tilintarkastuskäytännöistä, mikäli standardit aiotaan ottaa mukaan pakottavaan lainsäädäntöön. ISA-standardit ovat luonteeltaan periaatteellisia, eivätkä välttämättä sovellu yksityiskohtaiseen soveltamiseen. HTM-yhdistys myös muistuttaa, että US GAAS- tilintarkastusstandardit (United states generally accepted auditing standards) ovat paljon yksityiskohtaisemmat silti toivomatta, että ISA- standardeista tehtäisiin tällaisia. Perusteena he esittävät Enronin- tapauksen, jolloin yksityiskohtaisetkaan standardit eivät taanneet tilintarkastuksen luotettavuutta. Yksityiskohtaisuutta kritisoidaan myös sillä, että asiaankuulumattomien standardien noudattamatta jättämisestä voisi helposti tulla lakimiesten keino sysätä vastuuta tilintarkastajalle. (HTM- yhdistys, 2007)

Nämä tilintarkastajien kommentit yksityiskohtaista standardistoa kohtaan osoittavat yleisen vastahakoisuuden tarkkaa sääntelyä kohtaan, jolloin säädöksiin vedoten voitaisiin helpommin osoittaa tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus esimerkiksi konkurssitapauksissa. Yksityiskohtaista sääntelyä voidaan kuitenkin pitää lähtökohtana, kun määritellään syy-seuraus-yhteyksiä vahingonkorvaustapauksissa ja arvioitaessa ”hyvän tilintarkastustavan” toteutumista.

4.2 Kansainvälinen konteksti ja aiempi tutkimus

Toiminnan jatkuvuutta koskevan standardin historia ulottuu paljon kauemmaksi kuin mitä sen eurooppalainen konteksti antaa ymmärtää. Yhdysvalloissa heräsi 80-luvulla kiinnostusta tilintarkastajan raportointiin yhtäältä muuttuvassa yritysrakenteissa ja niiden omistuksissa. Toisaalta pohdittiin yrityksen läpinäkyvyyttä omistajille ja muille kolmansille osapuolille, sillä olihan yritysten pörssiomistus yleistynyt laajasti. Tilintarkastajan erityisasema koettiin merkittäväksi valvontaa suunniteltaessa. Näin siis ratkaisuksi keksittiin tilintarkastajan raportoinnin kehittäminen ja vastuun laajentaminen koskemaan toiminnan jatkuvuuden arviointia julkisesti noteeratuissa yrityksissä. Omistajapohjan hajautuminen siis vaikutti huomattavasti uudenlaisen raportoinnin tarpeeseen. Vuonna 1988 julkaistiin tilintarkastusstandardi SAS 59 (statement of auditing standard) toiminnan jatkuvuudesta. Se sisälsi hyvin paljon samoja vaatimuksia kuin hiljattain julkaistu eurooppalainen ISA 570. Se integroitiin kansalliseen lainsäädäntöön vuonna 1995, aivan kuten Euroopassa on tarkoitus menetellä ISA-standardien suhteen. Tästä standardista heräsi kuitenkin voimakas keskustelu. Toiset väittivät, että standardi loi pelkästään kriteerit raportoinnille. Varsinaista toiminnan jatkuvuuden tarkastelua tapahtui siis vuosittaisessa tilintarkastuksessa jo aiemminkin. Standardin ei siis katsottu tuovan erityisesti mitään uutta tilintarkastajan tehtäväkenttään. ”Olellaisen epävarmuuden” esiintymisen arviointia kritisoitiin jo silloin, koska sen nähtiin pohjautuvan liikaa subjektiiviseen näkökulmaan ja se avasi näin mahdollisuuden spekuloinnille. Pelättiin sitä, että mukautetut lausunnot toiminnan jatkuvuudesta aikaansaisivat tilintarkastajille lisää kustannuksia, kun investoijat haastaisivat oikeuteen perusteettomista lausunnoista, jotka saattaisivat ajaa yrityksen konkurssiin. Standardi ei myöskään luetellut yksityiskohtaisia menetelmiä siitä, miten toiminnan jatkuvuutta pitäisi analysoida ja kuuluisivatko esimerkiksi konkurssiennustamisen menetelmät tähän kategoriaan. (Geiger, A; Raghunandan, K; Rama, D.V, 1998)

Sen sijaan standardi numero 56, joka käsittelee analyttisiä menetelmiä antaa ymmärtää, että konkurssiennustemallit ja tunnusluvut voisivat olla osa myös toiminnan jatkuvuuden arviointia (Hopwood, McKeown, Mutchler, 1994). Näitä

malleja, jotka pohjautuvat x, y- ja z-malleihin konkurssin ennustamisessa, on kuitenkin kritisoitu väittämällä, että ne ovat liian tarkkoja kuuluakseen tilintarkastajan tehtäväkenttään (Koh 1991; Altman 1982). Uuden standardin syntyminen avasi ovet myös uudelleenlaiselle tutkimukselle tilintarkastuskentällä. Varsinkin Yhdysvalloissa haluttiin selvittää erilaiset vastuukysymykset ja tutkia standardin tuomia uusia ulottuvuuksia (Geiger, A; Raghunandan, K; Rama, D.V, 1998). Myös tutkimusta standardin mahdollisesta toimivuudesta Eurooppalaisessa kontekstissa on kaivattu (Hopwood et. al., 1994). Ongelmana onkin ollut, että lähes kaikki tutkimukset on tehty amerikkalaisessa toimintaympäristössä (Vanstraelen, 2002). Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että oikeusprosessit tilintarkastajia kohtaan ovat huomattavasti vähäisempiä Manner- Euroopassa kuin Yhdysvalloissa (Kinney 1994).

Yhtenä uutena tutkimuskysymyksenä on haluttu selvittää kuinka paljon SAS 59:n julkistaminen muutti raportointia ja kuinka raportointi korreloi mahdollisten konkurssitapausten kanssa. Aiemmat tutkimukset osoittivat, että mukautetun tilintarkastuskertomusten määrä konkurssia edeltävänä vuonna kasvoi juuri ennen SAS 59:n ilmestymistä 40-45% ja heti sen jälkeen vielä 60%. Geigerin, Raghunandan ja Raman (1998) tekemässä tutkimuksessa konkurssiyhteyttä raportoinnille ei kuitenkaan löytynyt ennen ja jälkeen SAS 59:n julkaisua. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tilintarkastajat eivät mukautaneet lausuntoja enenevässä määrin epävakaiden yritysten kohdalla johtuen uudesta standardista, vaan toiminnan jatkuvuuden arviointia tapahtui jo aiemmin, ainoastaan raportointikäytäntö muuttui. Tutkimuksessa kiinnitetään kuitenkin huomiota standardin tuomaan parannukseen, joka koskee hallinnon ja liiketoiminnan riskien arviointia tilintarkastajan näkökulmasta. Tämä tilinpäätöksen lisäksi suoritettava toimintaympäristön tarkastus lisää Geigerin, Raghunandan ja Raman mukaan yritysten läpinäkyvyyttä. Sen sijaan tilintarkastaja ei ole velvoitettu tekemään ennusteita yrityksen tulevaisuudesta. Silti tilintarkastajan tulee havaita sellaiset tapahtumat ja tekijät, jotka voisivat johtaa vaikeuksiin jollain osa-alueella. (Geiger, A; Raghunandan, K; Rama, D.V, 1998)

Tutkimusteoria väittää, että tilintarkastajan negatiivinen raportointi koskien yrityksen toiminnan jatkuvuutta on voimakkaasti sidoksissa siitä aiheutuviin seurauksiin kuten asiakkaan menettämiseen ja oikeudelliseen vastuuseen (Deangelo 1981, Watts and Zimmerman 1986). Tämä on osoitettu USA:ssa myös empiirisellä tasolla (Khrisnan & Khrisnan 1996; Louwers, 1998). Khrisnan & Khrisnan (1996) toteavatkin, että suurin taustalla vaikuttava tekijä tilintarkastajan raportoinnissa on uhka joutua oikeuteen mahdollisessa konkurssitilanteessa, joka osaltaan kompensoisi asiakkaiden menettämisen pelkoa. Deangelo (1981) puolestaan on sitä mieltä, että tilintarkastusraportoinnin luotettavuus koostuu kahdesta osasta, tilintarkastajan kyvykkyyksistä ja tilintarkastajan riippumattomuudesta. Aiempi tutkimus kun osoittaa, että tilintarkastajalla on kyky havaita yrityksen vaikeudet liittyen toiminnan jatkuvuuteen, mutta riippumattomuus on sen sijaan hyvin kyseenalaista (Kida, 1980; Barnes & DenHuan, 1993). Louwers (1998) sen sijaan väittää tutkimuksessaan, että systemaattista yhteyttä negatiivisen toiminnan jatkuvuuden raportoinnin ja tilintarkastajan mahdollisen ”asiakaskadon” pelon välillä ei ole.

Vanstraelin (1999) aiemmassa eurooppalaisessa tutkimuksessa selvisi, että tilintarkastajan aiemmat asiakasmenetykset vähentävät halua raportoida toiminnan jatkuvuuden vaikeuksista. Kaikesta huolimatta Yhdysvalloissa tehdyssä empiirisessä on todistettu, että tilintarkastajan on rahallisesti kannattavampaa lausua toiminnan jatkuvuudesta, kuin jättää se tekemättä ja ottaa riski joutua mahdollisesti vahingonkorvausvastuuseen (Matsumara et. al, 1997). Yhdysvalloissa konkurssiin joutuneitten yritysten tilintarkastajista noin 74% haastetaan oikeuteen (Carcello, Palmrose, 1994).

Yksi mielenkiintoinen seikka aiemmassa tilintarkastuksen tutkimuksessa on tilintarkastusyhteisön koon vaikutus oletettuun tilintarkastuksen laatuun. Suurimpien yritysten on oletettu tarjoavan laadukkaampaa raportointia, johtuen suurten yritysten vähäisemmästä pelosta menettää maine negatiivisen raportoinnin yhteydessä (Lennox, 1999b). Tämä on myös syytä ottaa huomioon tarkasteltaessa Suomen tilintarkastuskenttää, sillä neljällä suurimmilla tilintarkastusyhteisöillä eli ”Big fourilla” on katsottu olevan merkittävä asema tilintarkastusmarkkinoilla.

Belgiassa tehtiin vuonna 2002 tutkimus jossa tutkittiin, kuinka maltillisen oikeudenkäyntikulttuurin omaava toimintaympäristö vaikuttaa tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden raportointiin. Siinä pyrittiin myös selvittämään, kuinka esimerkiksi korkeammat tilintarkastuspalkkiot, hiljattain menetetyt asiakkaat ja asiakkuuden pituus vaikuttaa toiminnan jatkuvuuden raportointiin. Tutkimuksen taustalla vaikuttaa keskustelu siitä, että vaikka suurin osa Belgialaisista yrityksistä on yksityisesti tai julkisesti omistettuja ja maassa vallitsee ”löyhä” oikeudenkäyntikulttuuri, on tilintarkastukselle luotu iso joukko tarkkoja kriteereitä varmistamaan raportoinnin uskottavuus. Belgiassa pankit ja muut rahoituslaitokset ovat suuressa roolissa yritysten rahoittamisessa ja yritysten ulkoinen raportointi on hyvin paljon sidoksissa myös verotuksen kanssa. Yritysten raportoinnissa korostuvat myös suuressa määrin velkojainsuoja. Tutkimuksen suurimpana kysymyksenä oli siis selvittää, vaikuttavatko kriteerit ja lait halutulla tavalla vai ohjaavatko muut seuraukset, kuten asiakkaan tai maineen menettäminen, toiminnan jatkuvuudesta lausumiseen? Verrattaessa asiakkuuden pituuden vaikutusta tilintarkastajan halukkuuteen lausua toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä riskeistä, täytyy ottaa huomioon Belgialainen lainsäädäntö. Siinä määrätään tilintarkastajan toimikaudeksi vähintään 3 vuotta, eikä tilintarkastajaa voida tänä aikana vaihtaa ilman erityistä syytä. Aiempana oletuksena tilintarkastuksen tutkimuksessa on esitetty, että asiakkuuden pituus vaikuttaisi alentavasti halukkuuteen lausua toiminnan jatkuvuudesta. Tällä voisi olla merkitystä belgialaisessa ympäristössä, koska tilintarkastaja toivoo että hänen sopimuksensa uusittaisiin periodin jälkeen. Lisäksi ongelmallisena on koettu tilintarkastajan muu konsultointi yritysjohdolle. Myös tästä voi koitua rahallista menetystä tilintarkastajaa vaihdettaessa ja sillä voi olla vaikutusta jatkuvuuslausuntoon. (Vanstraelen, 1999)

Vanstraelin (1999) eurooppalaisessa oikeudenkäyntikulttuuriltaan ”löyhässä” maassa tekemä empiirinen tutkimus osoittaa, että toiminnan jatkuvuuden lausunnon julkaisu on eittämättä sidoksissa siitä aiheutuviin seurauksiin, kuten tilintarkastajan vaihtamiseen tai maineen menettämiseen. Tilintarkastajan aiemmat asiakkaiden menetykset vaikuttavat alentavasti halukkuuteen lausua jatkuvuudesta. Samanlainen vaikutus on suuremmilla tilintarkastuspalkkioilla. Sen sijaan todisteita siitä, että

asiakkuuden pituudella olisi vaikutusta halukkuuteen lausua jatkuvuudesta, ei tutkimuksessa löydetty. Myöskään tilintarkastajan kuulumisella suureen tilintarkastusyhteisöön ei ollut vaikutusta lausuntoon, joka näin ollen lieventää tilintarkastajien riippumattomuuteen liittyviä epäilyjä. Vanstraelin tutkimuksen tulokset ovat ristiriidassa Louwersin (1998) havaintoihin, joissa amerikkalaisella aineistolla toteutetussa empiirisessä tutkimuksessa todettiin, ettei tilintarkastuspalkkioilla ole merkittävää vaikutusta toiminnan jatkuvuudesta lausumiseen. Relevantti selitys tälle saattaakin olla se, että amerikkalaisessa tiukassa konkurssien oikeudenkäyntikulttuurissa mahdollisuus joutua vahingonkorvausvastuuseen (mikäli jättää lausumatta jatkuvuudesta) ohjaa tilintarkastusraportointia enemmän kuin tilintarkastuspalkkiot. Tutkimuksessa ilmeni myös, että kattava toimintakertomus ja johdon arviot tulevaisuudesta lievensivät tilintarkastajan tarvetta lausua toiminnan jatkuvuudesta. Ongelmaksi kattavalle eurooppalaiselle vertailulle muodostui empiiristen tutkimusten vähäisyys. Oikeudenkäynti- ja vastuukulttuurin vaikutusta toiminnan jatkuvuuden lausumiseen tulisi Vanstraelin mukaan tutkia muissakin eurooppalaisissa maissa. (Vanstraelen, 1999)

4.3 Johtopäätöksiä kansainvälisestä kontekstista

Tarkasteltaessa toiminnan jatkuvuuden lausunnon historiaa ja säännöksiä on siis helppo huomata kuinka keskustelu on keskittynyt lähes pelkästään amerikkalaiseen tilintarkastusympäristöön. Syyt tähän on helppo ymmärtää kun muistamme, että alun perin standardi syntyi palvelemaan sijoittajien kasvaneita tarpeita yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja läpinäkyvyyden lisäämisestä. Osaltaan tähän vaikutti laaja omistuspohjan muutos yksityisomisteisista laajasti hajautuneisiin pörssinoteerattuihin yrityksiin. Tilintarkastajan lausunto oli siis ensisijaisesti omistajien keino saada varhaisia merkkejä taloudellisista ongelmista. Oikeudellinen ilmapiiri, joka varmisti että tilintarkastaja todella lausuisi ongelmista, oli luotu jo aiemmissa suurissa vahingonkorvaustapauksissa.

Kun amerikkalainen säännöstely on rantautunut eurooppalaiseen tilintarkastukseen osaltaan yritysten kansainvälistymisen ja kansainvälisten tilinpäätösstandardien saattamana, suuret pelottavat oikeustapaukset eivät ole säästäneet ja aikaansaaneet voimakasta halua lausua toiminnan jatkuvuudesta negatiivisten seurausten pelossa. Paljon kritisoitu rajoittamaton vahingonkorvausvastuukin kaikessa pelottavuudessaan rajoittuu Suomessa tapauksiin, joissa tilintarkastaja on tuomittu suuriin vahingonkorvausvastuisiin vain rikosperusteisesti. Nämä tapaukset olivat Jippii ja Töölön matkatoimisto, joissa tilintarkastajan katsottiin syyllistyneen muun muassa avunantoon kirjanpitorikoksessa (Hentunen, Sailas, 2010). Useimmissa tapauksissa varsinainen tuottamusperusteinen syy-yhteyden osoittaminen kolmannen osapuolen tai omistajan vahingon kärsimisestä on siis jäänyt puutteelliseksi. Niin kuin aiemmin esitettiin, tätä voidaan kuitenkin pitää edellytyksenä sille, että jatkuvuudesta lausumatta jättämisestä voitaisiin tuomita vahingonkorvauksiin. Niin kuin suomalaista keskustelua käsittelevässä kappaleessa tuli ilmi, näyttää suuren yleisön huoli keskittyvän tilintarkastuskertomuksen negatiivisen signaalin antamiin seurauksiin (rahoituksen tyrehtyminen) sen sijaan, että pohdittaisiin tilintarkastajan roolia yrityksen ulkopuolisena valvojana ja läpinäkyvyyden varmistajana. Näin ollen voidaankin osaltaan todeta kotimaisen vähäisen keskustelun ajautuneen väärille urille.

5. Johtopäätökset

Eurooppa on saanut kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukana oman yksityiskohtaisen toiminnan jatkuvuus standardin, joka on tarkoitus sisällyttää jokaisen maan kansallisiin lakeihin EU:n ratifioinnin myötä. Tällä hetkellä sitä tulee noudattaa osana ”hyvää tilintarkastustapaa” tilintarkastuksessa yrityksen kokoon katsomatta. Mikäli siis tilintarkastaja katsoo, että toimiva johto ei ole antanut riittävää selvitystä sellaisista tapahtumista, jotka voisivat vaikuttaa yrityksen toiminnan jatkuvuuteen, tulee tilintarkastajan lausua tästä tilintarkastuskertomuksessa. Suomessa tällaiset lausunnot ovat olleet harvinaisia huolimatta siitä, että oma aiempi kansallinen tilintarkastuslaki sisälsi vaatimuksen ”olennaisten” epävarmuuksien ilmi tuomisesta tilintarkastuskertomuksessa. ISA 570 kuvaa vieläkin yksityiskohtaisemmin ne toimenpiteet, joita tulee suorittaa tilintarkastuksessa liittyen toiminnan jatkuvuuteen. Näin siis voitaisiin olettaa, että uudet kansainväliset tilintarkastusstandardit parantaisivat tilinpäätösinformaation luotettavuutta.

Tutkimuksissa on kuitenkin selvinnyt, että tilintarkastajat eivät ole halukkaita antamaan toiminnan jatkuvuudesta lausuntoja. Tälle syyksi on esitetty mahdolliset seuraukset, kuten lausunnot seuraavat asiakasyrityksen rahoitusvaikeudet ja jopa konkurssi. Yhtenä syynä on esitetty tilintarkastajan oman maineen menettämistä ja rahallisia tappioita, jotka voisivat aiheutua asiakaskadosta. Joka tapauksessa tilintarkastaja punnitsee lausuntoa antaessaan, valitseeko hän joko riskin joutua vahingonkorvausvastuuseen vai muut lausunnon antamisesta mahdollisesti seuraavat riskit (asiakkaan menetykset). Toistaiseksi eurooppalaisessa vähäisessä tutkimuksessa on käynyt ilmi, että muut seuraukset kuin oikeudellinen vastuu ovat suurempia ja näin ollen tilintarkastajat eivät lausu jatkuvuudesta kovinkaan usein. Empiirisessä tutkimuksessa kun kuitenkin on osoitettu, että tilintarkastaja on kykeneväinen asemansa perusteella tämän tekemään. Eurooppalainen ”löyhä” oikeudenkäyntikulttuuri ei myöskään tue tämänkaltaista yksityiskohtaista sääntelyä, koska ”varoittavat” esimerkkitapaukset puuttuvat. Toisin on asian laita Yhdysvalloissa, toiminnan jatkuvuussäännöstelyn syntyessä, missä erityisesti sijoittajien paine ajaa tilintarkastajat lausumaan riskeistä. Pelko joutua oikeudelliseen

vastuuseen on yksinkertaisesti liian suuri. Tätä kuvastaa se, että 74%:ssa konkurssitapauksista yhtiön tilintarkastaja haastetaan oikeuteen (Carcello, Palmrose, 1994). Toiminnan jatkuvuudesta lausuminen on ollut suuri puheenaihe Amerikassa jo 80-luvulta lähtien. Suomeen se on rantautunut vasta nyt, kun kansainväliseen pakottavaan säännöstelyyn on kiinnitetty huomiota. Huomioitavaa on, että suomalaisten yritysten omistuksen jakautuminen pohjautuu pitkälti yksityisesti omistettuihin julkisesti noteerattuihin yritykseen. Sen sijaan Amerikassa pörssiomistus näyttelee suurta roolia tilinpäätösraportoinnissa. Vähitellen kuitenkin myös sijoittajat Suomessa ovat alkaneet ymmärtää tilintarkastuskertomusten sanoman. Myöskin velkojainsuojan osalta olisi toivottavaa, että toiminnan jatkuvuuslausunnot yleistyisivät. Toistaiseksi kuitenkin suomalainen tilintarkastuksen vastuuilmapiiri ei siis tue ISA 570 toteuttamista sellaisenaan. Rajoittamaton tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu ei myöskään edesauta tätä, koska tapaukset suurista tilintarkastajien tuottamuksellisista vahingonkorvauksista puuttuvat.

Aihealueesta on kaivattu erityisesti eurooppalaista tutkimusta, koska lähes kaikki empiirisellä aineistolla suoritettu tutkimus on keskittynyt Amerikkaan. Suomessa toiminnan jatkuvuuden tutkimus on ollut todella vähäistä. Myöskään julkinen keskustelu ei ole käsitellyt aihealuetta lukuun ottamatta muutamia tilintarkastajia syyllistävään sävyyn käsitteleviä uutisia. Lisätutkimuksia siis kaivattaisiin muun muassa siitä, kuinka paljon ISA 570 on lisännyt lausuntoja toiminnan jatkuvuudesta. Olisi myös hyvä selvittää lisää vahingonkorvausvastuun suhdetta kyseiseen aihealueeseen, koska niin kuin on käynyt ilmi, sillä on keskeinen merkitys standardin toimivuudessa.

Lähteet:

Altman, E.I 1982. Accounting Implications of Failure Prediction Models. Journal of Accounting, Auditing, and Finance (Fall): 4-19

Barnes, P. & Den Huan, H. (1993). 'The auditor's going concern decision: some UK evidence concern in independence and competence'. Journal of Finance and Accounting, 20 (2): 213-228

Carcello, J.V. and Palmrose, Z. (1994). 'Auditor litigation and modified reporting on bankrupt clients'. Journal of Accounting Research, Supplement: 1-30.

De Angelo, L.E. (1981). 'Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation'. Journal of Accounting and Economics, 3: 113-127

Geiger,A, Raghunandan,K & Rama, D. V. Going-concern audit report recipients before and after SAS No. 59, The National Public Accountant, Oct, 1998

Halonen, K & Steiner, M. 2010, Tilintarkastusprosessi käytännössä: 15-35

Hentunen, M, Sailas, L, 2010, Tilintarkastajan rikosoikeudellisesta vastuusta. Tilintarkastus 3.

HTM-yhdistys. ISA-standardien kehittäminen ja käyttöönottaminen EU:ssa. [verkkodokumentti]. [viitattu 17.10.2010] Saatavissa: http://www.htm.fi/tiedotus/lausunnot/2007/isa_standardien_kehittaminen_ja_kayttoon_ottaminen_eussa

Hopwood, W., McKeown, J. C., and Mutchler, J. F. 1994. A Reexamination of Auditor Versus Model Accuracy within the Context of the Going-Concern Opinion Decision. *Contemporary Accounting Research* (Spring): 409-431

IFAC. 2009, Kansainväliset tilintarkastusstandardit (Suomennos: KHT-yhdistys)

Kaisanlahti, T & Timonen, P. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu – Kehitystarpeet de lege ferenda. KTM julkaisu 39/2006. Saatavissa: [http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/23CE98544CC0A2E2C2257248002B615F/\\$file/jul39elo_2006_netti.pdf](http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/23CE98544CC0A2E2C2257248002B615F/$file/jul39elo_2006_netti.pdf)

KHT-yhdistys. 2007, Taloushallinnon säädökset

KHT-yhdistys. Hyvä tilintarkastustapa [verkkodokumentti]. [viitattu 17.10.2010] Saatavissa <http://www.khtyhdistys.fi/toimintaymparisto/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit>

Kida, T. (1980). 'An investigation into auditor's continuity and related qualification judgments'. *Journal of Accounting Research*, Autumn: 506-523

Kinney, W.R. (1994). 'Audit litigation research: professional help is needed'. *Accounting Horizons*, June: 80-86.

Krishnan, J. and Krishnan, J. (1996). 'The role of economic trade-offs in the audit opinion decision: an empirical analysis'. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 11 (4): 565-586

Koh, H.C. 1991. Model Predictions and Auditor Assessments of Going Concern Status. *Accounting and Business Research* (Vol. 21): 331-338

Lennox, C.S. (1999a). 'The accuracy and incremental information content of audit reports in predicting bankruptcy'.

Journal of Business, Finance and Accounting, 26

(5/6): 757-778

Lennox, C.S. (1999b). 'Are large auditors more accurate than small auditors'. Accounting and Business Research,

29 (3): 217-227

Louwers, T. (1998). 'The relation between going-concern opinions and the auditor's loss function'. Journal of

Accounting Research, 36 (Spring): 143-156

Matsumara, E., Subramanyam, K. and Tucker, R. (1997).

'Strategic auditor behaviour and going-concern decisions'.

Journal of Business Finance and Accounting, 24

(6):727-758

Mähönen, J. Tilintarkastaja väärinkäytösten paljastajana. Defensor Legis 2008/4,

Ritakallio, T (2010) Sijoittaja haluaa tilintarkastuksesta enemmän irti. Tilintarkastus 1, 6-9. 584

Riistama, V. (2000) Tilintarkastus –perusteet. Helsinki: WSOY

Sviili, T (2010) Going concern –keskustelu hakoteillä. Tilintarkastus 4, 5.

Vanstraelen, A. (1999). 'The auditor's going-concern opinion

decision: a pilot study'. International Journal of

Auditing, 3: 41-57.

Watts, R. and Zimmerman, J. (1986). Positive Accounting Theory. New York: Prentice-Hall